

HANKISS ÁGNES

.....

Hírszerzés és rendszerváltás

A washingtoni magyar rezidentúra kalandos évei (1988–1989)

A megnyitó előadás mint műfaj többnyire a konferencia témájának átfogó makrotörténeti bemutatását kínálja. Amikor a Nemzeti Emlékezet Bizottságának megtisztelő felkérését megkaptam, első nekifutásra magam is ilyesfajta megközelítésre készültem. De az igazság az, hogy miközben szedegettem össze a gondolataimat, azzal szembesültem, hogy magam, aki nem vagyok szaktörténész, nagy általánosságban csupán közhelyeket tudnék sorolni arról a nyilvánvaló összefüggésről, hogy a magyar diplomáciát hogyan szőtte át, a mozgásterét hogyan szabta meg a Magyar Szocialista Munkáspárt politikai akarata és a kommunista állambiztonsági szolgálatok kapcsolódó háttérmunkája. Így hát – remélem, megbocsátják – visszatértem a személyes kaptafához, a mikrotörténelmi elemzések lélektani világához, amelyben, ahogy mondani szokták, mint cseppben a tenger, egy-egy esettanulmányban a mikrotörténetek burkában tetten érhetővé válnak olyan jelenségek és folyamatok, amelyek önmagukon túlmutatva bevilágíthatnak egy-egy történeti korszak tágabb összefüggésrendszerébe is. Az elemzés tárgyául a rendszerváltás korának egyik sajátos mellékszínjét választottam, a washingtoni magyar rezidentúra utolsó éveit, amelyhez az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtalálható „Periszkóp” fedőnevű dosszié kínál tarka és tanulságos forrásanyagot.¹

1 A konferenciát követően nem tudtam arról, hogy az előadásokat a Nemzeti Emlékezet Bizottsága kötetben tervezi megjelentetni, ezért időközben a washingtoni rezidentúra történetével már másutt, az emberi forrásokra épülő hírszerzés oktatásának a módszertanával

A rendszerváltást megelőző egy-két évben a magyar pártvezetés és a diplomáciai fedésben külföldi követségeken ténykedő állambiztonsági tisztek közötti, évtizedekre visszanyúló összhang megbomlik. A külpolitika irányítói meghallják az új idők új dalait: készülnek a nagy fordulatra és a beilleszkedésre abba a szövetségi rendszerbe, amelyet addig rendszerük és ideológiájuk fő ellenfelének tekintettek. Ugyanakkor a szovjet elvtársak éber tekintetének az árnyékában kell megtenniük politikai lépéseiket és előkészíteni a kapcsolatok alapjául szolgáló megegyezéseket, elsősorban az USA vezetésével. Az efféle kettős játék a nyílt diplomáciában tárgyalásokkal, simulékony nyilatkozatokkal és hangzatos ígéretekkel egyengethető. A hírszerzés azonban másfajta műfaj: felépítése és eredményes végrehajtása világos célképzet és ellenségkép híján, a sok évtizedes kondicionáltság szorításában elég nehézkesnek bizonyult. Főképpen úgy, hogy a párt külügyi vezetése az átigazolás buzgalmában nem szívesen avatta be az állambiztonsági rezidentúra tisztjeit a nagypolitikai egyeztetések kulisszatitkaiba. Sőt az iratokat olvasva úgy tűnik, hogy ha tehetik, nemegyszer bűnbakként tálalják fel őket az amerikai követelések asztalára. Vagy legalábbis elengedik a kezüket azok, akiknek addig a megrendeléseit voltak hivatva teljesíteni és végső soron a hatalmát szolgálni. Az amerikai fél pedig az „ostor és kockacukor” technikáját követve a magyar pártvezetéssel egyeztet és udvariaskodik, a rezidentúrát azonban célkeresztbe állítja, és olyasfajta lélektani hadviseléssel próbálja megroppantani, amelynek számos eleme, a szó kevésbé szigorú értelmében, beleillik a lélektani hadviselés mai fogalmába is. A lélektani hadviselés (*psyop – psychological operation*) fogalmának eredeti amerikai katonai értelmezése: *„Tervezett műveletek, amelyeknek az a céljuk, hogy a külföldi közönséghez eljuttassanak bizonyos információkat és jelzéseket azért, hogy befolyásolják az érzelmeiket, indítékaikat, gondolkodásukat és végső soron az idegen kormányok, szervezetek, csoportok és egyének viselkedését. A lélektani műveletek célja, hogy kialakítsanak vagy megerősítsenek olyan idegen magatartás- és viselkedésformákat, amelyek megfelelnek a kibocsátó céljainak.”*

foglalkozó írásomban is foglalkoztam – amit itt csupán a korrektség kedvéért tartok szükségesnek jelezni (Humint-Retro. *Arc és Álarc*, 2018. tavasz–nyár).

A lélektani hadviselés nyomásgyakorló eszközei azonban, például a dezinformáció, a provokáció vagy a zavarkeltés, megjelenhetnek jóval szűkebb keretek között is, mint a hagyományos vagy az aszimmetrikus hadviselés nagy színterei.

Sajátos mikrokörnyezetben zajló *psyop* példája lehet a washingtoni magyar rezidentúra utolsó két évének kalandos története. A „Periszkóp” fedőnevű állambiztonsági dosszié dokumentumai arról tanúskodnak, hogy a végjáték idején az amerikai titkosszolgálat egyre erősebb lélektani nyomás alá helyezi a washingtoni magyar rezidentúra diplomáciai fedésben ott munkálkodó tisztjeit, akik igyekeznek ügynököket toborozni az amerikai kormányzati adminisztráció, a szolgálatok és a társadalmi élet különféle köreiből. Az amerikaiak szemében szálkát jelentő tevékenységük azonban a magyar pártvezetés számára is egyre kínosabbá válik. A rezidentúra tagjai kettős nyomás alatt tengetik két utolsó kinti évüket: az amerikaiak játszmás műveleteinek a célkeresztjében és a magyar politikai vezetés rosszállásától és fanyalgásától kísérve. *„A külszolgálatot teljesítő diplomaták olyan idegi feszültségben élnek, ami szinte lehetetlenné teszi a munkát. Egy esetben már súlyos egészségkárosodást (ideg-összeroppanás) is előidézett”* – számol be a helyzetről a rezidentúra egyik tagja (diplomatakon a teljes szöveggörnyezetben egyértelműen a diplomáciai fedésben dolgozókat értve). A rezidentúra munkatársai lassabban hallják meg az új idők új dalait, mint a diplomáciai testület nem fedett tagjai. A hazaküldött jelentések többségéből úgy tűnhet, mintha alig-alig érzékelnék, hogy az amerikai szolgálatok ellenük irányuló lépéssorozata sokkal inkább a nagypolitikai tárgyalásokat és alkufolyamatokat előkészítő lélektani színjáték, mint valóságos elhárító művelet. Áltatják magukat. Úgy hiszik, maradt számukra játéktér. Például a teljes mélységében máig megfjetetlen Dunagate-ügy elég sajátos értelmezésével: *„A diplomatafedéssel dolgozó hírszerző rezidentúránk [...] kivonásának kérdése a megbeszélésen egyáltalán nem merült fel. Azt azonban nem tartjuk kizártnak, hogy az ún. Dunagate lehallgatási ügyet a saját KÜM nem használja-e fel egy ilyen jellegű kezdeményezésre.”*

Hasonlóan illuzórikus gondolatmenet köszön vissza például ebben a jelentésben: *„Az amerikaiak nyár végétől szinte mostanáig »melegen« tartották a Conrad-ügyet. Erre minden érintkezési formát Budapesten és itt egyaránt*

kibaszáltak, szeptemberben jegyzéket, februárban ún. Talking Pointsot adtak át. Globális céljuk ezzel otthon éket verni a fegyveres testületek és az állami, politikai vezetés között, helyi konkrét céljuk pedig itteni rezidentúránk tevékenységének korlátozása volt. Ez utóbbi vonatkozásában értek is el célt, mert a fedőszerv vezetője a legrafináltabb eszközökkel és módszerekkel próbál elriasztani vagy eltáncsolni bennünket a hírszerző munkától. Ennél lényegesebbnek tartom azonban, hogy a KB itt járt külügyi osztályvezetője nyomatékosan felhívta figyelmemet mint a rezidentúra vezetőjét, hogy központommal kialakított új munkastilusunk értelmében álljunk le az operatív hírszerző akciókkal.”

De akad olyan magyar hírszerző is, aki világosabban látja a szemük előtt folyó játszma igazi természetét: *„Saját véleményem az, hogy az amerikaiak szolgálataink hazai elszigetelésére irányuló politikai célt tartanak szem előtt, ezért számukra teljesen mellékes, hogy folytatunk-e hírszerző munkát valójában.”* A következőkben csupán felvillantani van lehetőségem a nyomásgyakorlás eszköztárának néhány tipikus elemét.

TÁLALÁSOK ÉS PROVOKÁCIÓK

Egy példa erejéig érdemes még egy évet visszalépni az időben. Különös történet, amelynek az előzményei 1987 végéig nyúlnak vissza, és az ösztöndíjas képzésekre vonatkozó államközi szerződés kialakításával függenek össze.

A Magyarország és az USA között folyó tárgyalásokat amerikai részről az USIA-iroda készült tető alá hozni. Az USIA, azaz a United States Information Agency küldetése az volt, hogy előmozdítsa az amerikai kormány tengerentúli információs programjainak hatékonyságát, és csökkentse a szovjet befolyást mintegy százötven országban. Ők szervezték a Fullbright-ösztöndíjakat, de a hatókörükbe tartozott a Voice of America és a Szabad Európa Rádió tevékenysége is. Az elképzelések megvitatására meghívják a magyar követség munkatársait. A tárgyalásokon – amelyek egyre rejtélyesebb vonásokat mutatnak – elsősorban a rezidentúra fedett tagjai vesznek részt. Az első néhány alkalommal az amerikaiak részéről ketten vannak jelen: bizonyos

Paul Smith referens és bizonyos William James programszervező. Nemsokára azonban Smith referenssel már nemigen találkozunk: a kapcsolattartást teljes egészében Mr. James veszi át, aki azonban a tárgyalások közben egyre furcsább vizekre evez. Megkérdezi például a magyar rezidentúra „Baradlai” fedőnevű tagját, hogy bizonyos Olt elvtárs, aki éppen hazatért Magyarországra, hol fog dolgozni. Szeretné felhívni Olt elvtársat, hogy megnyugodjon, nincsen semmi baja, mivel azt állítják róla, hogy ő volt a magyar követség elhárítótisztje. A rezidentúra jelen lévő tagjai zavarban vannak, és vonakodnak megadni Olt elvtárs elérhetőségét. Mr. James azonban nem hagyja annyiban. Azzal érvel, hogy amennyiben nem tudja megcáfolni a feltevést Olt elvtárs valódi munkakörére vonatkozólag, az súlyosan kompromittálhatja őt, hiszen mindenki tudja, hogy jó viszonyban volt Olt elvtárssal. Némi latolgatás után a rezidentúra munkatársai megnyugtatják, hogy Olt elvtárs a Külügyminisztériumban fog dolgozni. De Mr. Jamest ez sem nyugtatja meg. Egy bárba invitálja „Baradlait”: bizalmas témát szeretne felvetni. A bárban már nyíltabban beszél, és elmondja, hogy az amerikai külügyminisztérium hivatalos véleménye szerint Olt nem csupán a fedőszerv elhárítótisztje volt, de aktív hírszerző is, aki feleségével együtt azon ügyködött, hogy beszervezzenek egy amerikai „vakondot”. Őt, Jamest pedig azzal piszkálják, hogy „személyes jó barátja egy magyar kém volt”. Mr. James közben állandóan szidja az egész irodát, célirányosan próbálja aláásni a magyarok bizalmát az iroda egész működésével kapcsolatban. A rezidentúra emberei szeretnének találkozni az eredeti referenssel, Mr. Smithszel, aki azonban immár elérhetetlen. *„James viselkedése nehezen magyarázható mással, mint irányított szerepjátszással [...]. Emberileg teljesen indokolatlan, hogy James egy olyan embert védjen [Oltot], aki már nem szorul védelemre, mert végleg hazament. Ugyanakkor e hírlánc feltárásával súlyos illojalitást mutat hazájával, hivatalával szemben [...]. A dolgokat így szemlélve nem tudok más következtetésre jutni, mint tálalási kísérletre [...]. James olyan dolgokról mondott lényegi információkat, amelyek minden hírszerző szervet érdekelnek, de semmiképpen nem férnek el egy USIA Fulbright-ösztöndíjas hatókörzetében. A beszélgetés folyamán kiderült, hogy James – beosztott Fulbright-programszervező mivolta ellenére – az egész magyar intézményesített kapcsolatrendszert nevékre és intézményekre lebontva ismeri, sokkal jobban, mint*

én vagy azok az intézmények, amelyeknél fedőszervei munkámra felkészültem. Hasonló mértékben tájékozottnak tűnt szovjet, cseh, lengyel vonatkozásokban is [...]. A találkozó végén James biztosított arról, hogy a jövőben is mindig rendelkezésemre áll, s reméli, hogy én Magyarországról adok számára felvilágosítást. Ez utóbbi kérés természetesen hangzott el, semmilyen jelentős hangsúlyt nem kapott, s ennek megfelelően válaszoltam: »Szívesen, hiszen Magyarországot sem, miként más országot sem lehet csupán könyvekből, újságokból megismerni.« Megjegyzés: Az étteremben James hívott meg egy »kis kávéra« (60 cent), és az asztalt gondos körületekintés után választotta ki a huzatra hivatkozva. Ennek eredményeként az ajtó közelébe kerültünk, meglehetősen szellős helyre. Nem zárom ki, hogy beszélgetésünket rögzítette” – jelenti „Lugosi”.

Amikor Mr. James sehogyan sem jut dűlőre velük, eszközt cserél: drasztikusan leépíti az addigi személyesebb kapcsolatot a magyar hírszerzőkkel. Azzal bünteti őket, hogy csakis szigorúan hivatalos ügyben hajlandó velük találkozni, se bárokban, se vendéglőkben, hanem kizárólag irodai helyiségekben. Ugyanez az elzárkózás figyelhető meg, fűzi hozzá a jelentés írója, más, kongresszusbeli kapcsolataiknak a magatartásában is. A kapcsolatmegvonás keményebb és megalázóbb formája, amely a végjáték korszakában egyre ismétlődik: a megbeszélte találkozón az amerikai fél nem jelenik meg, majd azzal mentegetőzik, hogy nem is délelőtről volt szó, hanem délutánról, avagy fordítva, esetleg korholja a másikat, hogy miért ácsorgott az utcán, majd ment haza, ahelyett hogy besétált volna az épületbe, és érdeklődött volna... kár, hogy nem tette, hisz ő ott volt bent, a szobájában.

A homály azonban nemsokára eloszlik: a szovjet baráti szervnél William Jamest régóta a CIA tisztjeként ismerik.

Közben magának az egész ösztöndíjprogramnak a folytatása is kétségesse válik, amit a magyarok a nagykövetváltással hoznak összefüggésbe. *„Rhinesmith nagykövet távozásáról ma sem tudni világosan, magától távozott, vagy megelőzte, hogy elküldjék. Feljelentések voltak ellene italozó életmódja, nőügyei miatt [...]. Távozása folytán igen kétséges, hogy az általa folytatott program egyáltalán fennmarad-e. G. Jewsbury, aki a folytonosságot biztosítja, nem állami szolgálatban áll, fizetését Soros György biztosítja. Az USIA-tól csak irodát, belépőigazolványt és egy munkatársat kap. »Konzultáns« minőségben hetente egy-két*

alkalommal megy csak be a USIA-hoz. Január második hetében, amikor Prágába és Budapestre utazik, útját a Soros által korábban felajánlott összegek maradványából fizetik. Budapesten, amikor a már beindított programok jövőjéről tárgyal, nem a USIA-t fogja képviselni, hanem az egyes programok mögött álló amerikai szervezeteket. Ha úgy tetszik, magánúton lesz, nem az USA kormánya nevében tárgyal!!!” – idézet „Baradlai” jelentéséből.

FELAJÁNKOZÓK

Kevésbé szövevényes, inkább csak „szűrőpróbaszerű” tálalásokkal is idegesítik az amerikaiak a magyar rezidentúra munkatársait.

A titkosszolgálatok számára az egyik legnagyobb szakmai kihívást jelentik azok az átállók, felajánlkozók, akiket az angolszász szakirodalom „walk-in”-nek, azaz „besétálóknak” nevez (többségük az adott ország követségére „besétálva” kínálja fel szolgálatait). Őszinte felajánlkozás, avagy csali, azaz „tálalás” – nagyon nehéz eldönteni. Megállapítására James Jesus Angleton, a hidegháborús korszak neves elhárítója például sajátos technikákat dolgozott ki. Néhány „felajánlkozóval” is idegesítik a magyar állambiztonsági tisztet az amerikai szolgálatok. Külön kézbesítésű expresszküldeményként, ámde kétnapos késéssel „Jack” aláírású levél érkezik a washingtoni magyar nagykövetségre. Jack elmondja magáról, hogy komoly katonai háttere van, a CIA Ground Forces-koordinátora mellett dolgozott, és ma is bejárása van katonai létesítményekbe, de meghasonlott, vonzódik a szocializmushoz, és ezért szeretne politikai menedékjogot kérni Magyarországon. Találkozóra hívja a konzult egy katonai pontossággal meghatározott helyre Pennsylvaniába. Minden körülmény a jelentkező valódisága ellen szól, ugyanakkor kizárni sem lehet, hogy tényleges felajánlkozó. Az ekkoriban javában zajló Conrad-ügy szorításában azonban a találkozást nem merik megkockáztatni. Ugyanez a döntés születik néhány másik hasonló esetben; például bizonyos Wells tengerészgyalogos ezredessel kapcsolatban is, aki telefonon ajánlja fel szolgálatait a magyar szerveknek.

PROVOKATÍV FIGYELÉS ÉS KÖVETÉS

„Nagykövetségünk az utóbbi időben, talán 1-2 hónapja állandó közvetlen megfigyelés alatt áll. Az épülettől kb. 50 méter távolságban, parkolóban álló gépkocsiból folyamatosan szemmel tartják épületünket, az itt dolgozók és a látogatók mozgását. A figyelés a munkaidő tartama alatt állandó, 3 gépkocsi rendszeresen váltja egymást. Ezenkívül egyes diplomata munkatársak figyelése is tapasztalható városbeli mozgásuk közben. Ezeken túl rendszertelenül, de feltűnő gyakorisággal megjelenik az épület előtt egy, a helyi telefontársaság jelzését viselő gépkocsi, és ellenőrzést végez a közeli telefonvonalakon. A fenti észleléseket eddig nem tettük szóvá az amerikai hatóságoknak.”

Az 1989-es év elejétől fogva a rezidentúra embereinek a figyelése még intenzívebbé és nyíltabbá válik. Az egyik jelentésben például, amelyet a washingtoni rezidentúráról küldenek haza, nem csupán elpanaszolják a szaporodó zaklatásokat, hanem javaslatot tesznek ellenintézkedésekre is: *„1988. november 3-tól washingtoni rezidentúránk beosztottjait folyamatosan mondható figyelés alá vonták. Több alkalommal figyelték washingtoni nagykövetségünket is. A jelenlegi helyzet már nemcsak a hírszerző munkát akadályozza, hanem nagymértékben megnehezíti, zavarja a normális diplomáciai tevékenységet is. A fentiekben vázolt helyzet ellensúlyozására az alábbiakat javasoljuk: 1. A washingtoni külképviseletünk előtt folyamatosan parkol egy vagy két gépkocsi, amely diplomatáink épületből való távozását ellenőrzi, illetve dokumentálja a külképviselet ügyfélforgalmát. A külképviselet biztonsági megbízottja vegye fel a kapcsolatot a helyi biztonsági szolgálattal, és a terrorista veszélyre való hivatkozással kérje ezen gépkocsik ellenőrzését, a bennük tartózkodó személyek szándékainak kiderítését. 2. Az USA budapesti nagykövetségének néhány diplomatáját meghatározott – 10-15 nap – időtartamra vonjuk demonstratív figyelés alá. Javaslatunk engedélyezése esetén a Külügyminisztérium részére – amerikai tiltakozás esetére – megfelelő érvanyagot biztosítunk.”*

A folytatást nem ismerjük, de vélhetőleg – a nagypolitikai folyamatok egészének ismeretében – erre aligha került sor. Egyszer korábban már próbálkoztak hasonlóval, ami elég balul végződött. Megszégyenüléshez vezetett – bizonyosága az a meglehetősen provokatíván megfogalmazott rejtjeltávirat,

amelyben arról számolnak be, hogy Palmer csoportfőnök, későbbi budapesti nagykövet bekéri a magyar ügyvivőt. *„Palmer Kuchel társaságában hangszúlyozottan hűvösen fogadott. Közölte, hogy az amerikai fél számára elfogadhatatlan és mélységesen felháborító provokáció történt tegnap, augusztus 7-én budapesti ügyvivőjünkkel szemben. Kormányra nevében hivatalosan tiltakozik. Szóban hozzátette, hogy »megértik földrajzi helyzetünkől adódó helyzetünket, de reméli, hogy a provokációt felső politikai vezetésünk tudta nélkül hajtották végre«. Hozzátette még azt is, hogy a végrehajtás módja »primitív volt, komoly szolgálat ilyen nem tesz«. Az ügyvivő további zaklatása a kétoldalú kapcsolatok romlását fogja maga után vonni. Ezt követően Palmer írásban átadta szóbeli közlésének tartalmát (non-paper). Augusztus 7-én a magyar biztonsági szolgálatok részéről durva kísérlet történt az Egyesült Államok budapesti ideiglenes ügyvivőjének beszerzésére. Ez egy teljesen elfogadhatatlan tett. Ez összeegyeztethetetlen a magyar kormány legmagasabb szintjén elhangzott kijelentésekkel, amelyek szerint az önök politikája normális, sőt pozitív kapcsolatrendszerre való törekvés az Egyesült Államokkal, egyértelmű, hogy a zaklatás nem ismétlődhet meg. Az Egyesült Államok kormánya fél kell, hogy tegye a kérdést: Vajon a magyar kormány normális diplomáciai gyakorlatnak tekinti azt, amikor egy kormány szabályosan akkreditált ideiglenes ügyvivőjét megkísérlik beszervezni? Ugyancsak megkérdőjelezzük az érintettek ítélőképességét: biztos, hogy józan ítélőképesség alapján senki nem remélhette, hogy ez sikerre vezethet. Ennek alapján az érintettek egyetlen célja csak az lehetett, hogy megrontsák az amerikai–magyar kapcsolatokat egy botrányos provokáció segítségével. Közöltem Palmerrel, hogy az esetről nincs tudomásom, de közlését továbbítom Budapestre. Kifejeztem reményemet, hogy esetleg félreértésről van szó. Palmer erre kijelentette, hogy nincs félreértés, az eset az utcán, az amerikai nagykövetség közelében történt, és Smith ügyvivőnek pénzt ajánlottak az együttműködés fejében. Zaklatásra utaló jelek előbb is voltak, de nem akarták szóvá tenni. Palmer kifejezte reményét, hogy a hivatalos magyar válasz nem szól majd »félreértésről.«.*”

KÉT TŰZ KÖZÖTT

Az amerikaiak nem veszik túl komolyan a magyar kormány nyilatkozatait és fogadkozásait, a szovjetek pedig gyanakszanak, és nyomást gyakorolnak. *„Az USA Nemzetbiztonsági Tanácsának osztályvezetője felveti, hogy »a hamarosan Washingtonba látogató Kovács László külügyi államtitkár hozhatna magával valamilyen jelzést, szándékkinyilvánítást arra vonatkozóan, hogy a magyar titkosszolgálatok lazítanak a szovjet kapcsolatokon, és a jövőben nem a KGB irányításával vagy azzal nem szorosan együttműködve tevékenykednek [...]«. A fedőszerző vezetője a találkozó után nyomatékosan felhívta a figyelmemet, hogy célszerű lenne csökkenteni aktivitásunkat a hírszerző munkában. Nagyon fél attól, hogy az amerikaiaknak további adataik vannak [...]. A fedőszerző vezetője Zicsi et., most szervezés alatt álló Óceán fn. akciójához szükséges fedőszerzői engedélyt felül akarta bírálni, és ígéretet vett, hogy ott Zicsi nem hajt végre olyan jellegű feladatot, amivel »meg lehet bukni.«"*

Az amerikaiak kirtartanak amellett, hogy a magyar hírszerző szervek továbbra is a KGB irányítása és befolyása alatt állnak. A rezidentúra munkatársai azt az utasítást kapják, hogy *„szervezzék meg a baráti szolgálat képviselőjével a konspirált kapcsolattartás rendszerét. Zárják ki a találkozók telefonon történő megbeszélését és nyilvános helyen vagy lakásokban történő végrehajtását”*. A kiutazó Kovács László az átigazolás buzgalmában azzal nyugtatja az aggodalmukat hangoztató amerikai kormánytisztviselőket, hogy tizenhat szovjet tanácsadó már elhagyta Magyarországot. A rezidentúra munkatársai úgy vélik, hogy Kovács László ezzel *„a KGB-hez való viszonyunkat kívánta illusztrálni”*, és némi kételkedéssel fogadják az államtitkári bejelentést: *„Amennyiben ez nem felel meg a valóságnak, és az amerikaiak azt megtudják, az még komoly kellemetlenséget okozhat, egyrészt a kétoldali kapcsolatokban, másrészt közvetett módon szervünk és a fedőszerző viszonyának.”*

A politikai ukáz azonban nehezen kivitelezhető: *„A találkozókát eddig is a szovjet fedőszerzőben tartottuk, amire a jövőben sincs más mód, tehát konspiráltan nem oldható meg. Telefont eddig sem használtunk. Az időpontot mindig a baráti szerv küldönce útján egyeztettük, amikor Friend akart találkozni. Én az utóbbi időben nem kezdeményezek.”* De mivel a szovjet baráti szerv munkatársai

sem alszanak, a magyar rezidentúra tisztjei két tűz közé szorulnak. A szovjet hírszerzés együttműködési megbeszélést kezdeményez. A látogatást azonban különös jelenség kíséri. *„Munkatársunk az épületből kilépve a kb. 300 méterre parkoló gépkocsijához igyekezett, eközben felfigyelt arra, hogy egy teleobjektíves fényképezőgéppel felszerelt férfi több felvételt készít róla. Rezidensünk a körülményekből arra következtet, hogy a fotós vagy valamelyik újság munkatársa lehet, vagy a baráti szerv dokumentálta – egyelőre ismeretlen célból – a látogatást; legkevésbé az FBI részéről végrehajtott akciót feltételezi. Tekintettel arra, hogy a szovjetekkel folytatott kinti együttműködésünk eddig is csak formális volt, és a mostani helyzetben a kapcsolat pusztán ténye is politikai kárt okozhat szervünknek, rezidensünk javasolja a kapcsolat fokozatos felszámolását.”*

Az 1989 legvégén készült jelentésekben már tükröződik a felismerés: egy történelmi korszak immár véget ért. *„Jelentem, hogy rezidentúránk operatív biztonsági helyzetét egyre inkább a politikai tényezők határozzák meg, míg az állambiztonsági operatív motívum visszaszorulóban van.”* Egy másik jelentésből, ugyanezekből a napokból: *„Tájékoztatásul közlöm, hogy a szovjet összekötő irodák munkatársai kiköltöztek valamennyi belügyi objektumból.”*

Kérdés azonban – amelyre a választ talán sohasem fogjuk megtudni –, mi mindent vittek magukkal a kiköltözők, és mindaz, ami netán máig a birtokukban van, mire és hogyan használható a politikai nyomásgyakorlásnak abban a szürke zónájában, amelyben a zsarolás minden bizonnyal az egyik hathatós eszköz. Régi bűnnek hosszú az árnyéka – néha még napjainkban is közös dolgainkra vetül. Vagy mi volnánk azok, történetkutatók, a múltfeltárás rabjai, akik olykor árnyéka vetődünk?

Reméljük, hogy ez a konferencia is segíthet megválaszolni a kérdést.